

WALDEN, UNA AVENTURA MORAL

Ramon Alcoberro

Meitat llibre d'aventures autobiogràfiques, meitat tractat de reforma moral, *Walden* (1854) és una de les obres fonamentals de la literatura americana del segle XIX i també –sobretot– un dels textos que més ha contribuït a la fixació de l'ideal de conducta autònom, alhora optimista, crític i solidari, que s'identifica amb les millors virtuts de l'estil de vida americà. Conjuntament amb *La cabana de l'oncle Tom* de Harriet Beecher Stowe (1852), amb *Les aventures de Tom Sawyer* de Marc Twain (1872) i amb *La crida de la natura* de Jack London (1903), aquest text és un referent i un símbol de l'*american way of life* per raons que tenen a veure tant amb qüestions d'història literària com amb el terrabastall que la seva concepció de l'autosuficiència (*self-reliance*) i la seva valoració de la natura provocaren en l'àmbit de la filosofia. Si els clàssics són mestres de vida i ens descobreixen noves dimensions de l'experiència humana, aquest llibre és un clàssic amb tota la intenció. Henry David Thoreau, que també era un magnífic polemista, definí al *Walden* algunes de les virtuts del caràcter americà i de retruc obrí les ments a una nova consideració de l'ètica, que d'aleshores ençà s'ha vist obligada a incorporar la reflexió sobre la naturalesa i la vida salvatge com una altra dimensió de la vida humana digna. Profeta de l'ecologia, pare de la desobediència civil, agitador antiesclavista, fabricant de llapis, agrimensur i excursionista, Thoreau és un d'aquells "mestres de vida" que obliguen a replantejar les evidències d'una època.

Walden manté avui tota la capacitat d'entusiasmar-nos pel seu estil vibrant i, sobre tot, ens porta a reflexionar sobre un tema candent ara més que mai: el sentiment de malestar que provoca la distància entre la nostra vida artificiosa, feta malbé per la cultura, i la vida natural que voldríem (o que necessitem) portar per sentir-nos de debò humans. Hem perdut la bellesa que emana de la simplicitat i això ens produeix una angoixa brutal, insostenible. Com diu ell mateix al text, la pregunta que es plantejava era: «per què hem de viure amb tanta pressa i malgastar la vida.» Al *Walden* trobem elements per respondre una qüestió que els il·lustrats havien encetat sense poder sortir-se'n perquè encara vinculaven massa estretament la llibertat amb el progrés i la tecnologia. Ja Rousseau s'havia preguntat per què, si els homes neixen lliures i iguals, a tot arreu se'ls veu esclavitzats i desiguals. L'experiència vital de Thoreau a la cabana del bosc de Walden (Concord, Massachusetts), i en paral·lel la dels lectors que l'acompanyem en l'aventura, dona elements per respondre d'una manera prou matisada la qüestió rousseauiana. A partir d'aquest llibre, la consideració sobre la llibertat i el gaudi en la natura que per a l'autor anaven inevitablement unides, es va obrir a tot un àmbit –el de l'ètica del medi o de l'ecologia– que avui resulta del tot imprescindible per a la supervivència del planeta. Això és el que fa de *Walden* un clàssic. Alhora que cal presentar-lo com un text de lectura obligada –un dels llibres de referència bàsica en les arrels mateixes de la concepció "ianqui" del món– la seva virtut segueix essent la d'encetar tot un seguit de reflexions socials i morals d'una urgència que avui és inajornable.

No es pot dir massa apressadament que *Walden* sigui una obra de "literatura", tot i que narra una aventura personal de l'autor: la seva estada durant dos anys, dos mesos i dos dies en els boscos de Walden i, de fet, formalment és la novel·la i el discurs moral del descobriment de la pròpia identitat a través la soledat de la natura. Però tampoc no resulta gens fàcil encabir l'obra en l'àmbit de la filosofia o, encara pitjor, de la "moral" que generalment resulta una paraula tèrbola, massa eixuta, massa acomplexada i culturalment connotada. Potser classificar-lo com a obra moral no sigui gaire adient per a un text que és una celebració joiosa de la vida. Tal vegada una manera de sortir de l'embolic que significa qualsevol intent de

posar una etiqueta al llibre, seria la de considerar que *Walden* fou escrit com un tractat de pedagogia per a ús de ciutadans adults i lliures. Estem davant un llibre "educatiu" en el millor sentit de la paraula: perquè a través de la descripció d'una peripècia vital –l'estada del seu autor als boscos, narrada amb un braó considerable– ens ajuda a fer-nos més conscients de la nostra identitat i de la nostra diferència i, en definitiva, més madurs i responsables. Per a Thoreau només la natura té la capacitat d'oferir-nos un model educatiu a l'abast dels homes lliures, perquè només ella pot donar-nos lliçons d'autonomia, de responsabilitat i d'exigència moral.

La natura té un valor educatiu superior i la seva lliçó ens obre a tots els altres aprenentatges, merament «mecànics» que ens puguin donar més tard la cultura o la societat. Viure lliure educa més que tots els llibres. Ell mateix ens diu que «el meu primer estiu [a la cabana] no vaig llegir llibres, vaig triar mongetes.» L'educació per Thoreau, com per a Twain i per a tants altres forjadors del caràcter americà al segle dinovè, no consisteix a saber fer coses, sinó a «entendre-les» i, per tant, quan s'aparta de l'objectiu primari de la vida dels humans, que és la felicitat, es torna absurda. No sorprendrà, doncs, que durant més d'un segle el text de Henry David Thoreau hagi estat lectura obligada i matèria de comentari de text (i d'examen, per estrany que sembli!) en tantes escoles de Nordamèrica. Simplement, a través del llibre s'ha volgut explicar a moltes generacions de ciutadans lliures que la consciència té sempre prioritat sobre la conveniència.

El lector que ha passat per l'experiència del *Walden* es torna escèptic respecte a un cert culturalisme, perquè en la societat, com diu al llibre: «ficcions i deliris es prenen per veritat, mentre que la realitat ens sembla fabulosa.» La natura, en canvi, té un valor canònic; ens retorna la immediatesa a les coses reals que l'abstracció intel·lectualitzada ens havia fet perdre. *Walden* convida a una afirmació joiosa de veneració per la vida, alhora que proposa un estil de relació responsable amb la terra, sustentada en la construcció del caràcter moral. Literatura, experiència vital i moral civil en aquest cas estan inseparablement unides. El seu és un liberalisme que defensa la individualitat forta, la *self-reliance*, que no es basa en l'individualisme sinó en la cooperació, en la mesura que: «cooperar (...) significa guanyar-nos el pa conjuntament», i que implica, a més, compartir una fe nascuda l'emoció que produeix la bellesa del bosc. Perquè, com diu ell mateix: «si un home té fe, cooperarà amb una fe igual a tot arreu; si no en té continuarà vivint igual que la resta de la humanitat [és a dir, alienat, embrutit] sigui quina sigui la seva companyia.»

Walden ha de ser llegit com un clàssic de la crítica a la modernitat perquè, apareixent al mateix moment en què la revolució industrial enterra el mode de vida tradicional, ens ofereix eines de resistència contra allò que el seu contemporani Karl Marx hauria anomenat l'alienació. També Thoreau ha descobert i així ho diu al seu llibre que: «l'objectiu [del capitalisme] no és que la humanitat pugui anar ben vestida de forma honesta, sinó que les corporacions es puguin enriquir». Si en alguna cosa no creu és en el paternalisme com a eina per resoldre els problemes, perquè: «mai no he sentit a parlar de cap reunió filantròpica en la qual es proposés res de bo per mi o per al meu semblant.» S'ha adonat també que no és l'home qui governa la màquina, sinó que són els criteris mecànics d'eficiència i utilitat els qui estan domesticant la vida humana. O com dirà al *Walden*: «no som nosaltres que ens enfilem al tren; és el tren que s'enfila a nosaltres.»

En un text polític molt significatiu: *Vida sense principis* arribarà a afirmar que: «us paguen per ésser quelcom menys que una persona». Però mentre en el socialisme europeu l'element nuclear era la lluita de classes, la incipient tradició del radicalisme americà es plantejà les coses d'una altra manera quasi des del primer moment. En la conferència esmentada proposa que cal treballar: «no pels diners,

sinó per amor a la feina ben feta.» El treball –que cal administrar de tal manera que no faci impossible la felicitat humana– ha de ser un instrument de creixement. En general el que l’hi interessa no és una revolució política –en la mesura que, en bona teoria individualista, de cap política no en pot provenir la felicitat–, sinó una revaloració moral del treball que no ens impedeixi la creativitat personal. Quedi clar que Thoreau no és cap anarquista; sinó que, ben al contrari, un inconformista i un reformista radical; tal com ho expressa a la seva conferència *Desobediència civil*: «jo demano que hi hagi no pas una anul·lació del govern a corre-cuita, sinó un Govern millor i ben de pressa»

És gairebé un tòpic, repetit per molts historiadors i sociòlegs, afirmar que l’originalitat de l’experiment social americà rau en què, degut al rerefons religiós que impulsava els Pares Fundadors, la colonització de model ianqui es plantejava no pas des de la lluita dels humans entre si, sinó a partir d’un sentiment compartit, de l’extensió d’una cultura de la confiança i del recolzament mutu, en el repte comú de supervivència en un ambient hostil. Al cap i a la fi Amèrica era un país bastit de nou en nou per immigrants (així es volien veure a si mateixos, prescindint dels nadius), foragitats del seu lloc nadiu sigui per la pobresa o per la intolerància i que coincideixen tant en una concepció bíblica de la justícia com en el sentiment comú de la migradesa dels humans davant la immensitat de la natura. Dins la tradició cultural americana, entre els implícits que tots els ciutadans aprenen a compartir des de l’escola primària, sempre s’ha donat per sobreentès que és just i bo que els humans col·laborin entre ells, mentre que no hi ha problema a explotar la natura, si cal fins esquilmar-la, perquè se la considera com un potencial infinit i inexhaurible. L’arquetip o el tòpic de la mentalitat del cow-boy sempre el presenta com un home sincer, confiat i bon jan, convençut que si per algun atzar les coses es torcen sempre es podrà anar més enllà perquè la terra de les bones pastures –i del Bon Déu– és infinita, tant com eterna.

Aquests profunda creença en què els homes han de col·laborar entre ells i en què, si cal, poden delmar la terra sense conseqüències es fàcil retrobar-la en Jefferson i en els Pares Fundadors i no es va posar en dubte per primer cop fins l’obra de Thoreau i en general fins l’anomenada en filosofia «Escola Transcendentalista» o «Escola de Concord» que representen Emerson i Thoreau. Serà en els textos més filosòfics d’aquest darrer, en conferències i articles com *L’home enfrontat a l’Estat*, *El paradís que cal recuperar* o *Caminar*, on estableixi la profunda veritat moral segons la qual si l’home explota la Natura és perquè prèviament s’explota a si mateix per comptes d’haver après a viure en harmonia. [1]

Per copsar l’impacte de *Walden*, no estaria de més situar l’obra en el conjunt de les activitats del grup transcendentalista, format al voltant de Ralph Waldo Emerson i tocat tot ell d’un profund alè religiós. El transcendentalisme, sorgit del reformisme religiós de Harvard, la universitat en què estudiaren Emerson i Thoreau (tot i que aquest es negà a recollir el títol en protesta perquè l’obligaven a pagar un dòlar per fer-ho), podria ser explicat a grans trets com un intent de reintegrar l’esperit a la matèria. Vindria a ser l’estranya síntesi ideològica (“estranya” al menys pels qui ens hem criat a la vora del Mediterrani) entre el Déu etern de justícia i les exigències d’un empirisme que proclama la pràctica com a darrer criteri de veritat. Per als qui en formaren part al seu moment, el transcendentalisme fou un “idealisme pràctic” en oposició a l’idealisme sentimental del romàntics però també oposat a un pragmatisme que consideraven antihumanista i anticristià en la mesura que instaurava la Màquina i el Diner com a nous ídols.

El transcendentalisme ha estat definit com un panteisme que proclama la igualtat entre Déu i la Natura; però no ha faltat qui l’identifica com l’intent de buscar en la natura l’ànima del món, que –en conseqüència– pretenia fonamentar en la natura una llei moral superior la de la Revelació. En síntesi seria un epicureisme que ha

passat per la lliçó cristiana (puritana) d'una manera francament curiosa, sense fer esment que Crist sigui «lleó de Judà» però prenent bona nota que també els ocells del bosc tenen dret al seu menjar i que les prostitutes ens precediran al Regne del Cel. La idea central en el pensament d'Emerson és que qui vulgui ser plenament humà ha de ser, abans que cap altra cosa, un inconformista. Emerson es lamentarà sempre que la seva generació ja no és capaç de mirar les coses cara a cara, sinó que les veu a través dels ulls dels avantpassats. Del lliure examen de la Bíblia, comú a totes les tradicions protestants reformades, el Grup de Concord en fa una lectura en termes cívics i polítics. En una època en que la tècnica està adquirint el poder decisiu sobre la vida i en què, com diu Thoreau a *Walden*: «ens veiem obligats a tallar el nostre pa espiritual a llesques molt més fines que els nostres avantpassats», els transcendentalistes representen una reivindicació del lliure examen i de l'inconformisme.

Potser la paraula «inconformisme» sigui la que millor defineix la vida i l'obra de Thoreau i és inconformisme el que el lector aprèn en l'escola del *Walden*. Com ell mateix diria no vam deixar de ser súbdits del rei Jordi per esdevenir súbdits del rei Prejudici. I aquesta lliçó val ara igual com al seu temps. O potser encara és més significativa en la mesura que som més conscients del que significa la crisi del medi natural en termes de destrucció de la vida i de la sociabilitat. A la conferència *Vida sense principis*, Thoreau va escriure: «anem cap als funerals de la humanitat com si es tractés d'un fenomen natural.» Potser llegir i rellegir *Walden* ens dóna algun besllum dels camins que poden ajudar-nos a revitalitzar la humanitat: el respecte a la natura i a la dignitat humana i la llibertat de crítica.

[1] Una petita antologia dels assaigs de Henry David Thoreau que inclou: «L'home enfrontat amb l'Estat», «El paradís que cal recuperar», «Desobediència civil» i «Vida sense principis», fou editada en català, traduïda per Enriqueta Calsina i Cirés, sota el títol *Coratge cívic*, Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana, nº 36, 1967. Un bon web sobre Thoreau és: <http://www.sc.ehu.es/sfwpbiog/acdr/thoreau.htm>

Ramon ALCOBERRO - Introducció a l'edició catalana de WALDEN O LA VIDA ALS BOSCOS de Henry David THOREAU. (Símbol Ed., Sant Cugat del Vallès, 2006). Traducció d'Anna Turró i Armengol, pp. 11-18.